עטלף הפירות: אויב או ידיד?

העטלפים אינם אהודים במיוחד על בני האדם, כיוון שהם גורמים ללכלוך ומזיקים לחקלאות. אלא שליונקים הללו, ולעטלפי פירות בפרט, תפקיד חשוב בשמירה על מערכות אקולוגיות רבות. כל הסיבות להתחיל לאהוב עטלפים

צללית עטלף פירות החוזר למערה באזור בית גוברין

כתיבה: אסף צוער ועמרם צברי
צילומים: אסף צוער

עטלפים מהווים מעל לחמישית ממיני היונקים בעולם וידועים כגורם חשוב למערכות אקולוגיות רבות. למרות זאת הם זוכים ליחס רע מצד הבריות, הנובע בעיקר בשל דעות קדומות.

בישראל קיימים 33 מיני עטלפים, אחד מהם הוא עטלף הפירות. בעבר הוא נקטל בכמויות גדולות, בטענה שהוא מזיק לחקלאות. אולם כאשר בוחנים את קבוצת היונקים הזו לפרטים, מגלים שמדובר ביצורים מיוחדים וחשובים למערכת האקולוגית, הודות לתרומתם לשרשרת המזון במערה ולהפצת זרעים למרחקים גדולים.

בעולם ידועים כ־1,200 מינים של עטלפים. כ־180 מתוכם שייכים לתת הקבוצה המכונה "עטלפי הפירות". שאר המינים שייכים לתת קבוצת עטלפי החרקים. עטלפי הפירות ידועים גם בשם "שועל מעופף", זאת בשל מראה ראשם דמוי השועל. תחום תפוצתם רחב וניתן לראותם באסיה, באפריקה ובאוסטרליה, בעיקר באזורים טרופיים. אך הם נעדרים

כשעטלף מתנחל בגינת הבית

אתם גרים בבית פרטי עם גינה וסובלים מלכלוך (צואה מותזת) הנובע מעטלפי פירות הניזונים מגינתכם בלילות? להלן מספר שיטות שיעזרו לכם לצמצם את הלכלוך:

- בשלב ראשון, צאו בלילה (כשעתיים אחרי השקיעה) והסתכלו היכן נמצאים העטלפים ומאיזה עץ הם ניזונים. אחרי שגיליתם את עץ התזונה שלהם, כסו ברשת את הענפים נושאי הפירות של עץ זה (דוגמת תמר או שסק). ייתכן שהעץ שבו הם שוהים אינו עץ פרי, ועץ הפרי נמצא במקום קרוב.
- אם העץ גדול או מכיל פירות רבים (דוגמת אזדרכת) מומלץ לבצע גיזום משמעותי בעץ.
- אם לא ניתן לכסות את הפירות ברשת, נסו לדלל אותם.
- במקרה שדילול הפירות לא עוזר, מומלץ לכוון תאורה חזקה לכיוון העץ. חשוב שתאורה זו תהיה מחוברת לגלאי תנועה, כך שתופעל רק כאשר יש תנועה באזור העץ ולא תאיר באופן קבוע. כך העטלפים לא יורגלו להפרעה החדשה ויגדל הסיכוי שהאור הפתאומי יפתיע, יפחיד וירחיק אותם. תאורות מסוג זה ניתן למצוא בחנויות "עשה זאת בעצמך" ברחבי הארץ.
- תכנון נכון של מיני העצים בגינה יכול לפתור בעיות מסוג זה בעתיד.

בכל מקרה, מומלץ להתייעץ עם פקח רשות הטבע והגנים ולזכור שעטלף הפירות הוא חיית בר, שבאה לביקור בגינה משום שהיא מהווה עבורו מקור עשיר למזון.

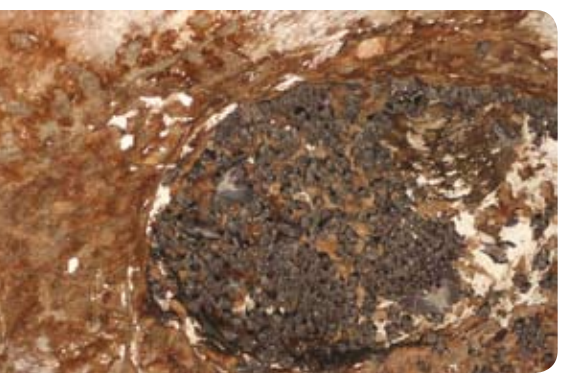
לחלוטין מיבשת אמריקה.
עטלפי הפירות כולם יצורים חברתיים ובעולם ידוע על מושבות המונות עד עשרות אלפי פרטים החיים יחדיו. לאורך הדורות התפתחו אמונות טפלות רבות הקשורות לעטלפים. לדוגמה: "העטלפים עיוורים", "הם נוטים להיתפס בשיער אדם תוך כדי תעופתם" ו"ביציאתם מהמערה הם תמיד פונים שמאלה". מובן שכל זה אינו נכון. למרות האגדות, עטלפי הפירות אינם מוצצי דם, אלא ניזונים מחומר צמחי כדוגמת פירות, עלים וצוף, ובכך תורמים תרומה חשובה להאבקה ולהפצת זרעים.
מי שטייל בשדרות העיר תל אביב והביט לעבר עצי השקמה בזמן הבשלת פירותיהם, לא יכול היה להחמיץ את המראה המרהיב של עטלפי פירות החגים מסביב לעצים. עטלף זה הוא הנציג היחיד בישראל של תת-קבוצת עטלפי הפירות. שאר 23 מיני העטלפים הידועים בישראל שייכים לתת-קבוצת עטלפי החרקים.
בניגוד לרוב עטלפי הפירות השוכנים ביום על עצים, עטלף הפירות שלנו שוכן במערות ובמבנים נטושים, מה שמאפשר לו להרחיב את תחום תפוצתו מעבר לאזורי האקלים הטרופי - כיום הוא נפוץ מדרום אפריקה ועד לטורקיה ולאירן. בישראל המין נפוץ בעיקר באזור הים תיכוני, אולם בשנים האחרונות מתרבות התצפיות של המין גם באזור המדברי - בערבה הדרומית עד אילת.

עולה חדש או תושב ותיק?

עטלף הפירות הוא כנראה "עולה חדש" יחסית ולא ברור מתי הגיע בדיוק לארץ. בין המדענים קיים ויכוח אם הוא הגיע לישראל עם נטיעת השקמים לפני כ־6,000 שנה או לפני כן.
ידוע כי בימי קדם היו עטלפי פירות בישראל, אולם בכמויות קטנות יחסית בשל מיעוט עצי הפרי והפירות, שהם עיקר מזונם לאורך השנה. הופעתה של התנועה הציונית בישראל במאה ה־19 הביאה לנטיעה נמרצת של מטעי פרי, ועם הגדלת היצע הפירות עלה גם מספרם של עטלפי הפירות.
אולם התרבותם של עטלפי הפירות הייתה בעוכריהם. בסוף שנות החמישים הוגדר המין כ"מזיק" ובאגף להגנת הצומח של משרד החקלאות הוחלט להדבירם. ההדברה נעשתה על ידי סגירת המערה והדלקת אבוקה המכילה חומר קוטל חרקים ("גמקסן" - לינדן). החומר החזק קטל כל מה שנמצא בתוך המערה ללא הבחנה.
ההדברה ההיא פגעה קשות בעטלפי הפירות ולמעשה רק בשנים האחרונות הם החלו להתאושש. בנוסף, פגיעה זו גרמה נזק אדיר בעיקר לאוכלוסיות עטלפי החרקים, המועילים לחקלאות בכך שהן אוכלות את החרקים המזיקים לגידולים חקלאיים ולאדם.
בשנות השמונים הופסקה הדברה מכוונת זו בעיקר בזכות פעילות הסברתית של פרופ' מנדלסון ז"ל וד"ר דוויד מייקין מאוניברסיטת תל אביב. כיום, אם אכן נגרם נזק למטע כלשהו מעטלפי פירות, העטלפים נלכדים במטע עצמו ומועברים למקום מרוחק. כך לא נגרמת פגיעה בכלל אוכלוסיית העטלפים ובשאר שוכני המערה, אלא רק בפרטים הפוגעים.
בכלל, בשנים האחרונות הקונפליקט בין החקלאים לעטלפי הפירות קטן, היות שעטלפי הפירות אוהבים בעיקר פירות בשלים ואף רקובים, וכיום רוב הפירות נקטפים עוד לפני הבשלתם. יוצאי דופן הם פירות כגון שסק וליצ'י, הנקטפים כשהם בשלים. הנזק נמנע על ידי כיסוי המטעים ברשתות.

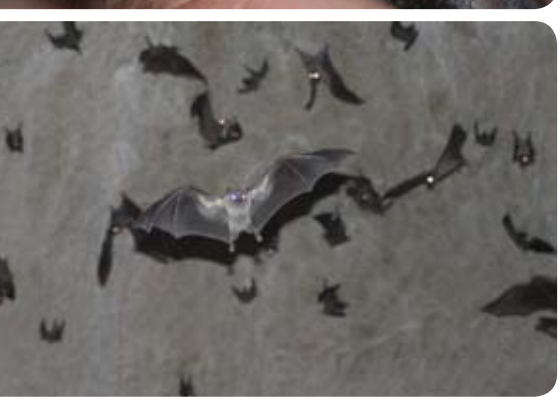
אלוף ישראל בהפצת זרעים למרחקים ארוכים

מערות הן מערכות אקולוגיות סגורות, וככאלה אין בהן יצרן ראשוני המספק את הבסיס ההכרחי לשרשרת המזון (כדוגמת הצמחייה שקיימת על פני השטח). עטלפי פירות תורמים רבות למערכת אקולוגית זו, בכך שהם מייבאים חומר אורגני לתוך

פורטרט של עטלף פירות המוחזק ביד

עטלף פירות עף במערה באזור בית גוברין

המערה (בעיקר על ידי הפרשת צואה). חומר אורגני זה הוא החומר הראשוני שעליו מסתמכים כל שאר היצורים בשרשרת המזון במערה, ובלעדיו המערכת האקולוגית של המערה הייתה שונה וכנראה דלה יותר.

תרומה נוספת של עטלפי הפירות היא הפצת זרעים. ממחקר שבוצע בשנים האחרונות נמצא שעטלף הפירות עף בכל לילה למרחק של יותר מ־40 קילומטרים מהמערה לעץ הפירות ממנו הוא ניזון, ובחזרה. בדרך זו הוא מפיץ זרעים למרחקים גדולים, כך שניתן להכתירו בתואר "אלוף ישראל בהפצת זרעים למרחקים ארוכים".

מדוע הפצה למרחק רב חשובה לצמח? יש סיבות אקולוגיות רבות לחשיבות של הפצה למרחק אולם נתמקד הפעם בחשיבות לשמירת הטבע. אחת מהבעיות העיקריות כיום בישראל היא קיטוע בתי גידול, וזאת בשל בניית כבישים, יישובים וחקלאות. קיטוע זה מונע מעבר גנטי בין פרטים משני חלקי השטח המקוטע, בידוד העלול לגרום להקטנת המגוון הגנטי ובכך להחליש את יכולת האוכלוסייה להתגונן מפני מחלות ושינויי אקלים.

תארו לעצמכם עטלף שאוכל פרי המכיל זרעים (כדוגמת תאנה), ועף חזרה למערה הנמצאת במרחק של כ־20 קילומטרים ממקום האכילה. ביוון שמשך העיכול של העטלף קצר, הוא יתיז את צואתו תוך כדי מעוף, ויפזר את הזרעים שאכל בדרכו חזרה למערה. העטלף הוא מעופף מצוין והוא מפזר את הזרעים מרחק רב מצמח האם.

למרות הנזק הכלכלי והלכלוך שיצורים אלו עלולים לגרום, אנו מחויבים למען דורות העתיד לשמור על מין ייחודי זה, ולדאוג שלא ייעלם מהנוף הארץ ישראלי. הכחדה של מין זה תגרום לפגיעה בחי במערות ובמגוון הגנטי של עצי הפרי בארץ.

*** אסף צוער הוא דוקטורנט באוניברסיטה העברית בירושלים. עמרם צברי הוא פקח רשות הטבע והגנים וצלם טבע**

רוצים לדעת עוד על עטלפים?

- מרכז מידע יונקים, החברה להגנת הטבע: במרכז המידע תמצאו מידע כללי על עטלפים ובאתר האינטרנט של החברה ניתן להוציא תדפיסים אלקטרוניים של "עטלפון", דף המידע על עטלפים. כתובת האתר: www.teva.org.il
- ארגון שמירת העטלפים העולמי: ארגון אמריקאי שמטרתו שימור עטלפים בעולם. זהו הארגון הגדול והחשוב ביותר בעולם בכל הקשור לשמירה על עטלפים. כתובת האתר: www.batcon.org
- ארגון שמירת העטלפים הבריטי: הארגון הבריטי לשימור עטלפים. אחד הגדולים והחשובים בעולם לשימור היונקים הלו. כתובת האתר: www.bats.org.uk
- ארגון שמירה ורבייה של עטלפי פירות: ארגון שבסיסו בארצות הברית וכל מטרתו שימור עטלפי הפרי בעולם. הארגון משמש גם כגן חיות לשימור ורבייה של עטלפי פירות. כתובת האתר: www.lubee.org

